

Relació entre poblament, població i altitud en zones de muntanya. Alta Ribagorça, Pallars Sobirà i Pallars Jussà

Rosa Anna FELIP i FILLAT
*Becària de Formació d'Investigadors de la
Direcció General d'Universitats*

Introducció

Els darrers anys s'han construït una gran quantitat de noves edificacions en indrets on no en tenien o on la seva densitat era molt inferior; aquesta nova situació ha fet reflexionar en més d'una ocasió sobre els nous assentaments, les noves formes de poblament, ja siguin de caràcter estacional o permanent. L'increment de les residències secundàries en urbanitzacions i altres modalitats han centrat més l'atenció que el poblament del qual parla aquesta comunicació.

El poblament objecte d'estudi té a veure fonamentalment amb el que s'ha anomenat èxode rural, amb les seves causes que l'expliquen i amb el progressiu despoblament de la muntanya. Pel que fa a les conseqüències d'aquesta manca de població freqüentment es posa l'accent en les baixes densitats de pobladors. Sovint, també, l'estudi de l'abandonament de les àrees marginals es realitza prenent com a referència les capçaleres municipals que no acostumen a ser tan enlairades com els pobles als quals em referiré. La majoria de municipis tenen diverses entitats de població i despoblats més enlairats que la capçalera, cosa que distorsiona en part la relació altitud-poblament.

Els pobles estudiats foren escollits per tenir una població molt minsa, que no superava les dues famílies o els deu habitants segons els Padrans Municipals de 1986, afegint-hi els pobles deshabitats. També s'estudiaren altres pobles, malgrat que llur població de dret era molt superior al llinard escollit, perquè la de fet era molt inferior i entraven clarament en el grup

de pobles a estudiar. L'altra condició a l'hora de la tria era ser localitzats a les comarques de muntanya de l'Alta Ribagorça, el Pallars Jussà i el Pallars Sobirà. En total són 141 pobles repartits entre les tres comarques.

L'àrea d'estudi, tot i ser prou compacta, es diferencia latitudinalment amb una conca a la part més meridional i una orografia molt més abrupta, amb valls molt més estretes, cap al nord. Correspon al Pirineu més occidental i septentrional del Principat, llevat de la Val d'Aran; són comarques força allunyades de l'eix costaner, part més densament poblada.

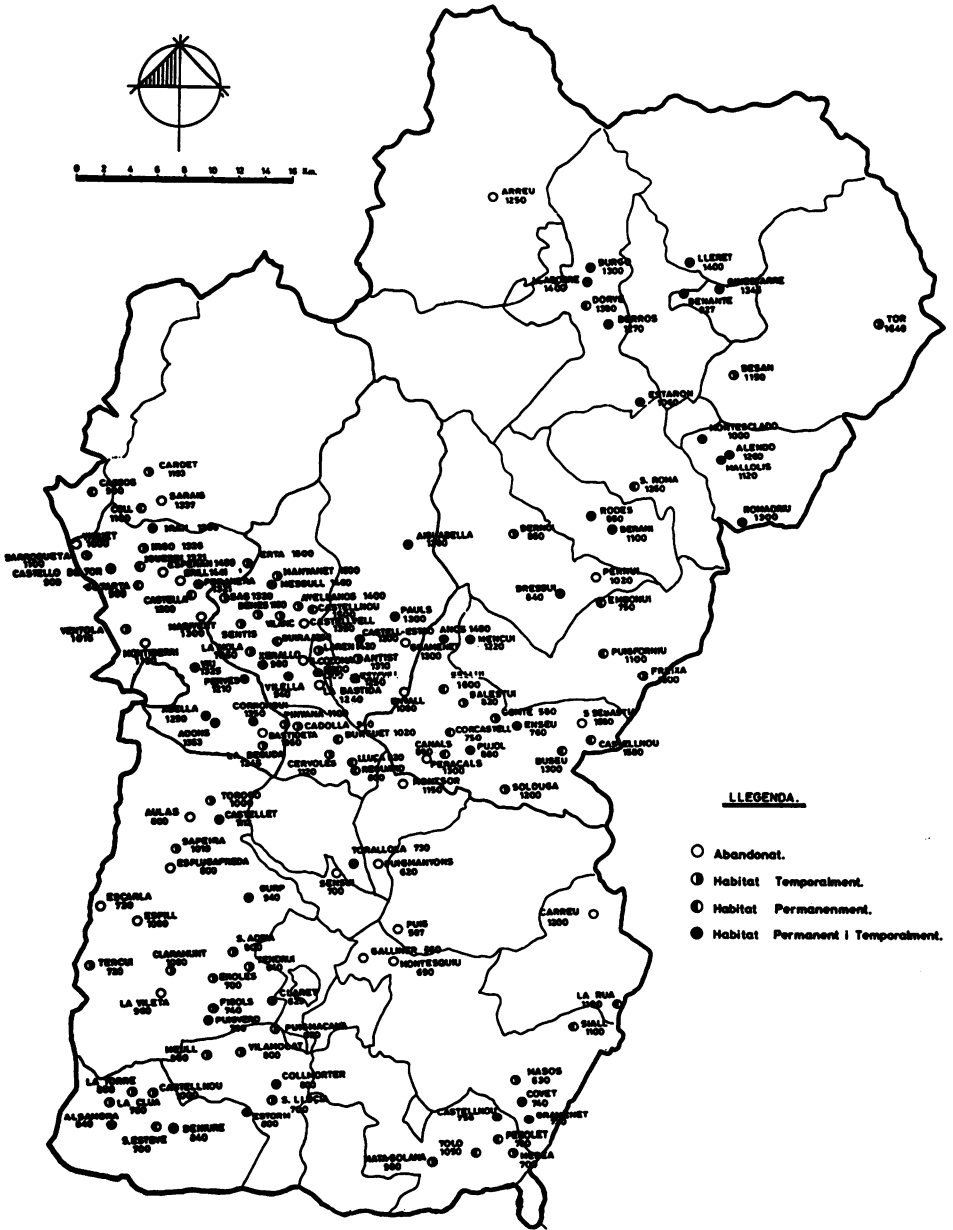
Per a les tres comarques, és prou conegut que la forma de poblament és majoritàriament agrupada en petits pobles compactes, altrament del que succeeix al Pirineu oriental; per això l'estudi es basa en nuclis de població i despoblats eludint, el poblament dispers, molt minoritari, però existent.

Els pobles escollits, com pot comprovar-se en el mapa 1, tenen majoritàriament alguna mena de població, malgrat que és desigual en intensitat i caldria una altra comunicació per exposar-ho. El més remarcable és que a la part més septentrional la majoria dels pobles tenen població permanent, no han estat deshabitats o han estat reocupats, cas de Lleret (Lladorre), a més a més molts tenen població temporal per segona residència o altres menesters. Són pobles a altituds considerables, però queden relativament a prop de l'eix fonamental de la comarca; les poblacions que voregen la Noguera Pallaresa, tenen nuclis més grans com Llavorsí, Rialb i Sort.

La major part del poblament amb aquestes característiques de fragilitat el conforma una gran munió de pobles pròxims linealment, que estan entre els municipis de Pont de Suert, Sarroca de Bellera, la Torre de Cabdella, Senterada i Baix Pallars. La major part d'ells són a altituds considerables, i tenen també característiques comunes quant a la grandària del poble (com a carcassa); tots tenen poques cases; hi ha alguna excepció puntual com Viu de Llevata o Xerallo. És un poblament agrupat en nuclis petits, cosa que pot entendre's també com una forma de dispersió més que de concentració de la població, com succeeix en llocs més planers, a la Depressió Central Catalana, on molts municipis tenen una sola entitat de població.

A la part de la conca els pobles tenen major nombre de cases que a les parts més septentrionals, però han arribat als llimars crítics de població o al despoblament total o parcial (entès com a despoblats amb algun ús residual). Veure mapa 1. Tot seguit apareix el llistat de pobles estudiats; cal remarcar que ni en aquesta relació ni al mapa 1 apareixen les entitats més poblades de la zona; per tant, és un recull o estudi de punts concrets d'una àrea. Faig notar la no presència de les capitals comarcals ni de les municipals, tret de Sant Esteve de la Sarga i d'altres pobles que tampoc no gaudeixen d'una continuació poblacional clara, a causa de a l'envelliment important de totes les comarques estudiades.

Mapa 1

POBLAMENT. (1988)	
L'OCUPACIÓ DELS POBLES I LA SEVA ALTITUD.	
AUTOR R. A. Póp.	MAPA N. 01

Relació de pobles estudiats agrupats per comarques i municipis

COMARCA: Alta Ribagorça

- MUNICIPI: Barruera, Cardet, Coll, Saraís
- MUNICIPI: Pont de Suert: Abella d'Adons, Adons, la Bastideta de Pinyana, la Beguda d'Adons, Cassós, Castellàs de Montiberri, Castelló de Tor, Corroncui, Erill-Castell, Erta, Esperan, Gotarta, Igüerri, Iran, Irgo, Masivert, Montiberri, Peranera, Perves, Pinyana, Sarrogueta, Ventolà, Viuet, Viu de Llevata.

COMARCA: Pallars Jussà

- MUNICIPI: Abella de la Conca, Carreu, la Rua.
- MUNICIPI: Castell de Mur, Collmorter, el Meüll, Puigmaçana, Santa Llúcia, Vilamollet de Mur.
- MUNICIPI: Gavet de la Conca, Castellnou, Mata-solana, Merea, Perolet, Toló
- MUNICIPI: Isona i Conca Dellà, Covet, Galliner, Gramenet, Masos de Sant Martí, Montesquiú, Puig de l'Anell, Siall.
- MUNICIPI: Pallars Jussà, Torallola.
- MUNICIPI: la Pobla de Segur, la Montsor, Puigmanyons.
- MUNICIPI: Salàs de Pallars, Sensui.
- MUNICIPI: Sant Esteve de la Sarga, Alsamora, Beniure, Castellnou de Montsec, la Clua, Estorm, Sant Esteve de la Sarga, la Torre d'Amargos.
- MUNICIPI: Sarroca de Bellera, Avellanos, Bastida de Bellera, Benés, Buira, Castellnou d'Avellanos, Castellvell de Bellera, Erdo, Manyanet, Mesull, la Mola d'Amunt, Santa Coloma d'Erdo, Sas, Sentís, Vilancós, Vilella, Xerallo.
- MUNICIPI: Senterada, Burguet, Cadolla, Cérvoles, Larén, Lluçà, Reguard
- MUNICIPI: Torre de Cabdella, Aiguavella, Antist, Castell-Estaó, Envall, Estavill, Gramenet, Paüls.
- MUNICIPI: Tremp, Aulàs, Castellet, Claramunt, Claret, Eroles, Escarlà, Espills, Esplugafreda, Fígols, Gulp, Puigverd, Sant Adrià, Sapeira, Tendrui, Tercui, Torogó, la Vileta.

COMARCA: Pallars Sobirà

- MUNICIPI: Alins de Vallferrera, Besan, Tor.
- MUNICIPI: Alt Àneu, Arreu.
- MUNICIPI: Baix Pallars, Ancs, Balestiu, Buseu, Canals, Castellnou, Comte, Corcastell, Enseu, Peracals, Pujol, Sant Sebastià de Buseu, Sellui, Solduga.
- MUNICIPI: Esterri de Cardós, Benante, Ginestarre.
- MUNICIPI: Farrera, Alendo, Glorieta de Montesclado, Mallolís.
- MUNICIPI: Guingueta i Jou, Berrós Sobirà, Burgo, Dorve, Estaron, Llaborre.
- MUNICIPI: Lladorre, Lleret.
- MUNICIPI: Llavorsí, Romadriu, Sant Romà de Tavèrnoles.
- MUNICIPI: Rialb, Beraní, Rodés.
- MUNICIPI: Soriguera, Embonui, Freixa, Mencui, Puigforniu.
- MUNICIPI: Sort, Bernui, Bressui, Pernui.

Aquesta és la relació de pobles que apareixen al mapa 1 i que alhora serveix de llegenda pel que fa a la pertinença de cada poble al seu municipi i a la seva comarca.

Cal esmentar que al mapa apareix al nord una àrea completament buida on no hi ha cap poble, mentre que a la part més meridional i en bona mesura al Pallars Sobirà la menor intensitat de pobles es deu a què, s'hi localitzen els més grans de l'àrea, com Trepç, Sort, la Pobla de Segur, Figuerola d'Orcau, Isona i altres.

El despoblament per grups de municipis

Al mapa també apareix l'altitud de cada poble. A la Taula 1, agrupats per conjunts de municipis, apareix l'altitud mitjana dels pobles estudiats; aquesta és sens dubte molt elevada, tant pel que fa a cada grup escollit com per al total; la mitjana supera els 1.000 m i és superior per als tres primers grups de la taula però que decau fins els 825 m a la Conca on hi ha el major grup de pobles estudiats.

Taula 1

Comarca o grup de municipis	Nombre de pobles	Altitud mitjana	Població 1930	Població 1988	Pèrdua de població 1930-1988	% de pèrdua de població
Alta Ribagorça	27	1.214	1.139	65	1.074	94
Pallars Sobirà	32	1.115	1.234	129	1.105	89
Pallars Jussà*	29	1.204	1.159	96	1.063	91
Pallars Jussà (Conca)	45	825	2.337	94	2.243	95
Total	141	1.067	5.869	284	5.485	93

* Comprèn els municipis de Sarroca de Bellera, Senterada i Torre de Cabdella.

Font: Nomenclàtor de la població de Lleida de 1930, Padrans d'habitants de 1886. Elaboració pròpia.

Cal fer notar que a la taula 1 hi ha dues columnes de població absoluta, ambdues de fet; la de 1930 és la del nomenclàtor de població, mentre que la de 1988 és la dels padrons d'aquell any, revisats per treball de camp al 1988.

Ja he esmentat els criteris d'elecció dels pobles. Tots tenen en l'actualitat molt poca població i el que hom pot apreciar a la Taula 1 són algunes qüestions. Guiant-nos per les columnes els tres primers grups tenen un nombre similar de pobles mentre que la Conca, en part per ser més gran en superfície, té més pobles. Pel que fa a l'altitud mitjana hom pot observar que la comarca més septentrional, el Pallars Sobirà, és la que més s'aproxima a la mitjana del conjunt de pobles de la Conca mentre que els pobles, queden molt per sota, cosa lògica car alguns d'ells són a parts baixes i el despoblament tingué en alguns casos motius molt concrets no relacionats amb l'altitud ni la latitud, a part dels motius generals de despoblament que he eludit en tot moment. A les tres columnes següents es pot observar que l'any 1930 la població de les entitats superava en tots els casos els mil habitants, mentre que el 1988, 58 anys després, aquestes xifres absolutes han disminuït molt; la pèrdua total de població és de 5.485 habitants i els pobladors de tot el grup de pobles és el 1988 de només 384 habitants. Cal remarcar que al

Pallars Sobirà, aquests pobles encara mantenen una població de 129 persones, mentre que a la Conca, Pallars Jussà, tot i ser on hi ha més pobles estudiats solament té 94 habitants.

A la columna de percentatge de població perduda en aquests 58 anys, hom pot observar no un despoblament més o menys greu sinó un abandonament massiu, malgrat que la marxa de pobladors de la muntanya, del Pirineu Occidental, ha estat un procés llarg i continuat, que no és reflectit en aquesta petita taula, també per a altres pobles no inclosos en l'estudi.

El despoblament de les tres comarques és conegut en termes generals, però són aquests pobles, els més enlairats, marginals i alhora marginats, els que més acusen el despoblament, en perdre gairebé tota llur població. Tots els grups giren entorn del 90% de població perduda.

Taula 2

Comarca o grup de municipis	Nombre de pobles	Mitjana d'habitants per poble al 1930	Mitjana d'habitants per poble al 1988
Alta Ribagorça	27	42,18	2,40
Pallars Sobirà	32	38,56	4,03
Pallars Jussà*	29	39,96	3,31
Pallars Jussà (Conca)	45	51,90	2,08
Total	141	41,62	2,72

* Comprèn els municipis de Sarroca de Bellera, Senterada i Torre de Cabdella.

Font: Nomenclàtor de la població de Lleida de 1930, Padrans d'habitants de 1986. Elaboració pròpia.

A la taula 2, complementària de la primera, apareixen, per als mateixos grups de pobles, les mitjanes de pobladors. L'any 1930 el conjunt d'aquests pobles no tenien molts habitants; la mitjana per poble era de 41,6; els tres primers grups de pobles es mouen a prop de la mitjana, mentre que als pobles de la conca pujava fins 51,9 habitants, mostra que els nuclis eren més «grans». A la data escollida com a punt de partida, abans de la guerra civil, no era molt esperançadora la seva continuïtat. Al 1988 la mitjana de pobladors pel conjunt de pobles és de 2,72. Cal remarcar que és justament la comarca més septentrional la que manté un percentatge superior, quasi el doble, seguit dels pobles dels municipis de Sarroca de Bellera, Senterada i Torre de Cabdella. L'Alta Ribagorça i especialment la Conca no assoleixen aquesta petita mitjana.

El despoblament per intervals d'altitud

Fins al moment, solament he considerat els pobles agrupats segons la seva pertinença a un grup de municipis; a la taula 3 apareix un resum amb els pobles agrupats segons llur altitud, independentment de llur pertinença territorial.

Taula 3

Interval altitud en m	Nombre de pobles	Població 1930	Població 1988	Pèrdua de població 1930-1988	% de pèrdua de població
Menys de 800	27	1.140	75	1.065	93
De 800 a 999	28	1.066	118	948	88
De 1.000 a 1.199	32	1.524	68	1.438	94
Més de 1.200	54	2.139	123	2.016	94
Total	141	5.869	384	5.485	93

Font: Nomenclàtor de la Població de Lleida de 1930. Padrons municipals d'Habitants de 1986 i Mapes Topogràfics serie L. Elaboració pròpia.

El més significatiu d'aquesta taula és la primera columna en la qual observem que per als intervals de major altitud el nombre de pobles és més elevat. La major part de pobles inclosos en l'estudi és a més de 1.200 m i el nombre de pobles decreix fins als 27 per al grup dels que no assoleixen els 800 m indicatiu que l'altitud és també una de les causes de despoblament. Cal remarcar que tots els pobles de la zona estudiada que superen els 1.200 m són a la relació de pobles amb població fràgil o sense població, mentre que inversament el nombre de pobles no inclosos en l'estudi per tenir més població de fet va augmentant a mesura que decreix l'altitud. Cosa molt significativa, òbviament, a la Conca de Tremp i Conca Dellà.

Per altra banda i eludint la pèrdua de població absoluta, que també es pot constatar a la taula 3 que pel que fa a la mitjana de pèrdua és del 93%, tots els intervals l'assoleixen o la superen, tret dels pobles que estan situats entre els 800 i 999 m, percentatge de pèrdua dels quals és del 88%.

Al grup de menys de 800 m hi ha majoritàriament els pobles més meridionals, situats a la Conca, Pallars Jussà; solament 4 pobles d'aquest interval són de fora d'aquest àmbit. Tres són del municipi més meridional del Pallars Sobirà (Baix Pallars) i un de Soriguera, Embonui, situat a 750 m és dels més elevats d'aquest interval, on no hi ha cap poble dels municipis més septentrionals de la comarca del Pallars Jussà ni del Sobirà, ni de l'Alta Ribagorça.

Entre els 800 i 999 m que és el segon interval del tram que va fins els 880 m hi ha pobles majoritàriament de la Conca: Collmorter i Vilamolat de Castell de Mur, Alsamora i Beniure de Sant Esteve de la Sarga; son la continuació lògica del primer interval. A partir dels 880 m ens trobem pobles de parts més septentrionals del Pallars Jussà, del municipi de Baix Pallars i un de Rialb; però només n'hi ha tres de l'Alta Ribagorça.

Al tercer interval hi ha una relació molt variada de pobles, desapareixen progressivament els dels municipis més meridionals i hi abunden els dels municipis situats en una franja intermèdia, amb abundància de pobles dels municipis septentrionals del Pallars Jussà i augment dels municipis del Pallars Sobirà i Alta Ribagorça.

Els pobles que assoleixen els 1.200 m o que els superen, a excepció de Carreu i Abella de la Conca, són tots a la part més septentrional de l'àrea estudiada, concentrant-se a l'Alta Ribagorça, que juntament amb els pobles de la Vall de Manyanet, Senterada i la Vall Fosca és l'àrea on són més abundants, tant en nombre total com en densitat. Un altre grup important, però força més dispers en el territori, són els del Pallars Sobirà.

Conclusió

En la comunicació es parla de pobles molt marginals, no de noves formes de poblament, malgrat que entre ells hi ha pobles que han estat rehabilitats pel que s'anomena el fenomen neo-rural. Aquests pobles conformen un poblament antic que ha estat a poc a poc oblidat i abandonat, malgrat, també, l'existència d'un nou interès envers ells. És un poblament marginal en tres comarques que són també marginals en el conjunt del Principat i que per ser de muntanya tenen trets diferenciadors d'altres.

La comunicació parla del despoblament i la seva relació amb l'altitud del poblament. Certament l'altitud és una causa de despoblament, però, com els mateixos pobles, molt marginal; l'altitud també hi té incidència, malgrat que si estudiéssim la vessant nord del Pirineu i no la sud, la latitud possiblement hi jugaria el paper contrari. El que succeeix, en resum, és que l'altitud és una causa de despoblament petita que es deixa sentir quan, com és el cas, hi ha una pèrdua de població generalitzada en la zona, el despoblament és més intens en aquests pobles. L'abandonament d'aquests nuclis és contextualitzat en un procés més general de despoblament; a més a més de l'altitud i la latitud, i factors territorials d'abast més important, hi intervenen altres factors com és la distància als centres de mercat, capçaleres comarcals o subcomarcal, i també cal considerar el seu entorn més immediat donat que els pobles eren el centre de rodalies de treball: Pecuarias, agràries o mixtes.

Als pobles septentrionals més enlairats, d'orientació bàsicament ramadera, la rodalía de treball continua tenint un cert sentit en tant en quant les pastures són just entorn del poble o encara més enlairades, cosa que permet el manteniment, en ocasions, d'una o dues famílies. És el que succeeix a pobles del Pallars Sobirà i les Valls de Manyanet i Vall Fosca, que són els que tot i ser a altituds tan considerables són els que encara tenen població permanent en més nuclis. Veure el mapa 1.

Per altra banda, en les ocasions que el poble és més enlairat que els camps de conreu, en aquests, encara que òbviament es redueix el nombre d'explotacions incrementant-se el nombre d'ha, el nombre de famílies que en poden viure també decreix, però, aquestes explotacions es poden conrear des de pobles més baixos, capitals municipals, subcomarcals i comarcals, entre altres raons per no necessitar una atenció tan continuada ni pròxima com les explotacions ramaderes dels pobles més septentrionals. Aquesta és en gran mesura la raó que a la Conca el despoblament hagi estat més marcat que al Pallars Sobirà, malgrat que els pobles són a menys altitud.

Existeix també un problema d'excentricitat dins de la mateixa zona; en alguns casos la llunyania absoluta i relativa (estat de les comunicacions) i altres aspectes poden incidir més o menys desfavorablement en cada poble. Així, molts dels pobles totalment abandonats són els més excèntrics de la zona respecte a les seves capitals comarcals o a altres nuclis de certa entitat.

Notes

¹ Aquesta comunicació s'emmarca en el Projecte de Recerca sobre la Marginalització i Revitalització del Pirineu Català coordinat pel Departament de Geografia Física i Anàlisi Geogràfica Regional de la Universitat de Barcelona. Projecte adscrit a la D.G.I.C.Y.T.

Bibliografia

- CENTRE D'ESTUDIS DEMOGRÀFICS (1987): *Estudi demogràfic del territori de muntanya a Catalunya*, Direcció I. Pujadas i A. Cabré. Exemplar mecanografiat, Bellaterra.
- Estudi demogràfic de la Comarca del Pallars Jussà* (1987): Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- Estudi demogràfic de la Comarca del Pallars Sobirà* (1987): Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- PRAT, J. (Dir.) (1988): *Projecte de Pla Comarcal de Muntanya. Pallars Jussà*, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Direcció General de Política Territorial, Generalitat de Catalunya, exemplar mecanografiat.
- (1987): *Projecte de Pla Comarcal de Muntanya. Pallars Sobirà*, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Direcció General de Política Territorial, Generalitat de Catalunya, exemplar mecanografiat.
 - (1989) *Projecte de Pla Comarcal de Muntanya. L'Alta Ribagorça*, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Direcció General de Política Territorial, Generalitat de Catalunya, Exemplar mecanografiat.
- VILA, M.A. (1980): *La població de Catalunya per altitud (1960-1977)*, Servei Central de publicacions de la Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- VILA, J. (1971): *L'altra cara de Catalunya, un país d'agricultors*, Reial Acadèmia de Bones Lletres, Barcelona.